

אולי זה לא נראה ככה, אבל הילדים שלנו במצוקה

מחקר חדש מלמד כי שני שלישים מהילדים הישראלים חווים קושי אישי כתוצאה ממשבר הקורונה. "לעתים נראה לנו שאם לא נדבר על משהו ליד הילדים, זה יעבור לידם. אבל זה לא כך", קובע ד"ר יובל גוז'נסקי, עורך המחקר

בועה לימונה 09.08.2020 16:48

באחד הציורים שהבן שלי הביא הביתה מהגן, נראתה מין מפלצת מטושטשת בין גלי הים. לא רחוק ממנה ניצב בית עם משפחה בתוכו. "זאת הקורונה", הסביר היוצר הצעיר והצביע על המפלצת, "אבל היא כבר לא יכולה יותר לפגוע באנשים האלה כי הגלים מטביעים אותה. בגלל זה ציירתי אותה מטושטשת".

הציור תפס אותי בהפתעה. עד לאותו רגע לא חשבתי שבני מוטריד מהמגיפה העולמית שפקדה אותנו. מאז היציאה מהסגר, נכנסנו למין שגרת-קורונה מוזרה, שבה המגיפה נוכחת-לא נוכחת בחיי היומיום. חשבתי שבביתנו שוררת אווירה רגועה יחסית, ושהילדים מוגנים משאלות אי הוודאות שמטרידות אותנו. נראה שטעיתי.

לפי מחקר חדש, כשני שלישים מהילדים והילדות בישראל חווים קושי אישי על רקע מגפת הקורונה. "זה כאילו ברור מאליו, אבל בעצם לא ברור מאליו", אומר ד"ר יובל גוז'נסקי, מהמרכז לחקר מדיה לילדים ונוער במחלקה לתקשורת שבמכללה האקדמית ספיר, שערך את המחקר בישראל. "לעתים נראה לנו שאם נשמור על שקט ליד הילדים, זה יעבור לידם. אבל זה לא כך".

המחקר, פרי שיתוף פעולה בינלאומי בין גוז'נסקי ועמיתיו בישראל לבין חוקרים מ-42 מדינות ברחבי העולם - פרויקט שיזמה והובילה ד"ר מאיה גוטץ' מהמכון הבינלאומי המרכזי לנוער וטלוויזיה חינוכית בברלין (IZI) - בוחן את נקודת המבט של ילדות וילדים בגילי תשע עד 13 בעת הגל הראשון של משבר הקורונה באפריל 2020. בשאלונים המקוונים שמילאו הילדים, הם נשאלו 19 שאלות על התחושות, התובנות ודרכי ההתמודדות שלהם עם השינויים בחייהם עקב המגיפה; על הידע שלהם על מגפת הקורונה ודרכי ההתמודדות איתה, וכן על האופנים השונים שבהם השתמשו במדיה בעת המשבר.

המחקר הבינלאומי כלל 4,322 ילדים, 103 מתוכם ישראלים. מבין הילדים בישראל, 51 בנות, 50 בנים, שניים לא סימנו מגדר. 77 ילדים וילדות ענו בעברית, 22 ענו בערבית וארבעה ענו באנגלית.

לדברי גוז'נסקי, אף שכאמור שני שלישים מהילדים הישראלים שהשתתפו במחקר חוו קושי אישי כתוצאה ממשבר הקורונה, הילדים בישראל היו מוטרידים מהמשבר פחות מהממוצע ברחבי העולם. בישראל היו מוטרידים "במידה רבה מאוד" רק 7.8% מהילדים, לעומת 20.5% בעולם.

הקשיים העיקריים שביטאו הילדים הישראלים היו חוויה של רעש, צפיפות ודאגה להורים שעובדים מחוץ לבית, פן ידבקו. השאלונים, יש להזכיר, מולאו באפריל, בתקופת הסגר בישראל.

גם מידת הדאגה האישית של הילדות והילדים בישראל מנגיף הקורונה עצמו היתה נמוכה מהממוצע בקרב ילדים בעולם. החששות הגדולים ביותר היו מביטול מפגשים משפחתיים, מהידבקות של בן משפחה או של חברים ומביטול תוכניות אישיות. הילדים בארץ פחות חששו מלחלות, באופן אישי, רק כמחצית מהם (53%) ביטאו פחד זה לעומת 60% בעולם.

לפי המחקר הישראלי, בנות ביטאו יותר פחדים מבנים. "אני לא יכול לומר אם הן פחדו יותר או שרק הרגישו יותר לגיטימציה לבטא את הפחד, שהופנה בעיקר כלפי הידבקות וכלפי אי חזרה ללימודים", אומר גוז'נסקי. הבדל נוסף בין הילדים בישראל ביחס לפחד מקורונה נמצא בין דוברי ערבית לדוברי העברית: העונים בערבית פחדו פחות מהיעדר ביקורים משפחתיים וחששו יותר משעמום ומהיעדר בית ספר ולעומתם ילדים שענו בעברית חששו יותר שחברים ובני משפחה יחלו בקורונה. דוברי הערבית דיווחו יותר על פחד שנבע מדיווחים חדשותיים (70%) לעומת 33% מדוברי העברית.

אחת הסיבות להבדלים בפחד מקורונה ובמצוקה האישית שהיא מעוררת היא ככל הנראה רמת הידע של הילדים. לפי המחקר הבינלאומי, ככל שלילדים היה מידע מדויק יותר לגבי הקורונה, כך הם פחדו פחות. רק 15% בקרב הילדים בעולם שידעו את כל העובדות על הקורונה היו מודאגים מאוד, לעומת 35% בקרב אלה שטעו בכל העובדות. הילדים והילדות בישראל גילו ברובם ידע ובקיאות לגבי הקורונה.

"רוב הילדים בארץ ידעו שילדים לא נמצאים בקבוצת הסיכון", אומר גוז'נסקי. "עובדה זו עוזרת להפחית את החשש, כמובן. רוב הילדים הישראלים שהשתתפו במחקר גם הכירו את התסמינים של המחלה ודרכי ההתגוננות מפניה".

לדברי גוז'נסקי, גם מבחינת הידע התגלה הבדל בין ילדים דוברי ערבית לילדים דוברי ערבית בישראל. "אלה שענו בערבית האמינו יותר לכל מיני שמועות וידיעות לא מדויקות, מה שנקרא פייק ניוז", אומר גוז'נסקי. "כמו למשל, הסיפור שקורונה הופצה על ידי ממשלות זרות. 48% מאלה שענו בערבית אמרו שזה נכון, לעומת 7% בלבד מהמשיבים בעברית. דוגמה נוספת היא האמונה שאכילת שום יכולה למנוע הידבקות בקורונה. המחקר הבינלאומי גילה שגם בתורכיה היה אחוז גבוה שהאמין באמירה לגבי השום. ייתכן שההסבר לכך תרבותי", משער גוז'נסקי ומוסיף ומספר ששוחח על הנושא עם שותפתו למחקר אחר, חוקרת דוברת ערבית, שאמרה שהשמועות הללו היו דומיננטיות ברשתות ובשיח הציבורי בערבית. "הילדים הם שיקוף של החברה שבה הם חיים", הוא פוסק.

אף שהילדים בישראל היו כאמור בעלי ידע רב יחסית, רובם הגדול – 80% מהם – הביע אכזבה מזמינות מקורות המידע לילדים. "רק 29% מהילדים בארץ השיבו שהטלוויזיה סיפקה מענה מספק לידע לגבי הקורונה, לעומת 45% מהילדים בעולם", אומר גוז'נסקי.

המחסור באתרי חדשות המיועדים לילדים בלט במיוחד בקרב ילדים שענו בעברית – רק 20% מהם מצאו שהטלוויזיה לילדים סיפקה להם את המידע שהם ביקשו אודות הקורונה לעומת 55% מהעונים בערבית.

כלומר, הילדים השיגו מידע, אבל לא באתרים המיועדים לילדים. "זה קול חשוב שמבקש לקבל מידע בכלים שמתאימים ליכולות ולהבנה של הילדים", מדגיש גוז'נסקי. "מדיה שפונה לילדים בדרך כלל מסבירה יותר, הטון שלה לרוב אופטימי יותר ומרוכך. העובדה שארבעה מתוך חמישה ילדים שהשיבו

על השאלה בעברית אמרו שהטלוויזיה לא סיפקה את רצונם במידע מאוד משמעותית בעיני ודורשת מענה", אומר גוז'נסקי.

הפתעה: הילדים היו יותר במסכים

היבט נוסף של השפעת הקורונה על הילדים שהמחקר בדק היה לגבי שימוש במדיה. לפי המחקר הישראלי, ובאופן לא מפתיע, חלה עלייה בשימוש במדיה בקרב ילדים ובעיקר בוואטסאפ, בטלוויזיה, בטלפון הנייד ובמחשב.

אצל הילדים הישראלים, הניהול העצמי של השימוש במדיה היה מועט. רק 36% מהילדים בישראל ראו בלוח זמנים קבוע לשימוש במסכים כלי יעיל, לעומת 60% בקרב הילדים במחקר הבינלאומי.

באמצעות המדיה, ילדים שמרו על קשר עם חברים, התגברו על שעמום, חיפשו מידע לימודי וידע כללי והתגברו על תחושת בדידות. להבנתם, המדיה לא שימשה אמצעי להתרחקות מבני המשפחה.

"יש ביקורת חברתית על שימושי מדיה", אומר גוז'נסקי, "אבל צריך לזכור שבמיוחד במשבר הנוכחי, המקום של המדיה בתקשורת עם אחרים, בשמירה על קשר, בלמידה, בפנאי ובחיפוש מידע - היה דרמטי. בלי המדיה היינו מבודדים לגמרי".

"היתרונות היו שם כל הזמן", הוא ממשיך. "המדיה ממשיכה תופעות שהיו בחיי האוף-ליין. האונליין והאוף-ליין משולבים באופן שאינו ניתן להפרדה ולכן הרבה תופעות שקיימות המשיכו והתעצמו, גם תופעות שליליות שנהוג לייחס למדיה, כמו בריונות, היו קיימות גם קודם".

כמובן, מדגיש גוז'נסקי, "יש חשיבות לתוכן ולסוגי מדיה שונים והבדלים סוציו-אקונומיים משפיעים גם על רמת אוריינות מדיה. אבל לעצמה, המדיה אינה שלילית. צריך ללמוד להשתמש בה ויש כאן שאלה לגבי תפקיד המערכות החינוכיות באוריינות הזו".

לפי המחקר הישראלי, ישנם הבדלים בין הילדים דוברי הערבית והעברית לגבי המניעים לשימוש במדיה: ילדים שענו בערבית נעזרו יותר במדיה כדי להתגבר על בדידות, כדי לחפש מידע ולדעת מה קורה, כדי למצוא חומר לימודי, כדי לפתח סדר יום קבוע וכדי להתרחק מבני משפחה.

בנות דיווחו יותר מבנים על שימוש גובר במדיה כדי להתגבר על פחד (בנות 44%, בנים 24%); כדי להתגבר על עצב (66% לעומת 50%), וכדי להתרחק מבני משפחה אחרים (פער של 15%). בנים נעזרו יותר במדיה לצרכי לימודים.

הילדים הישראלים הסכימו ברובם (87%) כי השימוש ברשתות החברתיות הרגיע אותם. את הבנות הרגיעו במיוחד תוכניות וסרטונים, ואילו הבנים חוו רגיעה בזכות משחקי מחשב.

ממצא מעניין ומעודד הוא עלייה צנועה בקריאה של ספרים, ולעומת זאת עלייה מעטה מאוד בהאזנה לרדיו, בקריאת קומיקס או בשימוש בפייסבוק או בסנאפצ'ט. נמצא הבדל משמעותי יחסית ביחס לעלייה בהאזנה למוזיקה בזמן משבר הקורונה בין ילדים דוברי עברית לילדים דוברי ערבית. 23% מהילדים שהשיבו בערבית אמרו שהם מאזינים למוזיקה יותר כעת לעומת תשעה אחוזים בלבד

מהילדים דוברי העברית. רק הילדים דוברי העברית השיבו על שאלה שהתייחסה להרגלי הצפייה בנטפליקס. 21% מהם אמרו שהם צופים יותר בנטפליקס מאז הקורונה.

איך התמודדו ילדי ישראל עם המתח?

החלק השלישי במחקר התייחס לשיטות שפיתחו הילדים על מנת להקל על הלחצים והדאגות שעוררה אצלם הקורונה. שלושה רבעים מהילדים בישראל השתמשו באוכל ושתייה, בניסיון להיות חברותיים, בצפייה בטלוויזיה או במשחקי מחשב כדי לשפר את הרגשתם. סביבה נעימה, פעילות גופנית וסדר יום מוגדר שימשו גם הם לשחרור מלחצים עבור מחצית מהילדות והילדים בישראל.

לעומת זאת, יוגה או מדיטציה, סדר וניקיון, ושמירה על שגרת בית הספר שימשו מעט ילדים וילדות ישראלים לשחרור מלחצים. הם לא היו שונים בהרבה משאר ילדי העולם בעניין זה, למעט בכל מה שנוגע לסדר וניקיון – הממוצע העולמי של ילדים שדיווחו שפעילות זו עזרה ועזרה מאוד לשפר את מצב עמדם על 62% ואילו בישראל הוא עמד על 31% בלבד. מפתיע? לא ממש.

לדברי גוז'נסקי, המסקנות שעולות מן המחקר הן שצריך "לשים לב לילדים ולדבר איתם על מה שקורה". בנוסף, לאור הממצא שלפיו הילדים הישראלים אינם שבעי רצון מהמידע על קורונה בתוכניות המיועדות לילדים והחשיבות שהם מוצאים בצריכת מידע דרך מדיה ייחודית לילדים, גוז'נסקי קורא ליוצרי התוכן להציע עוד ערוצים כאלה. "ידע פירושו כוח, ידע פירושו לדעת להתמודד גם עם דברים רעים. הסתרה לא עוזרת לאיש", הוא אומר.

לבסוף, הוא מדגיש את היתרונות של המדיה במשבר הנוכחי. "המדיה היא מקום מרכזי בחיים של אנשים כיום וגם של ילדים", הוא אומר. "ההמלצה שלי להורים היא להיות מעורבים בהרגלי צריכת המדיה של הילדים, באופן כן ולא ביקורתי, לא בשביל לבלוש, אלא כדי להיות שותפים. להציע לילדים לחפש ביחד מידע, ללמד אותם אוריינות מדיה. ללמד אותם כיצד לחפש ולזהות מידע אמין ולהבחין אותו מפייק ניז, ללמד אותם לחפש פעילויות ברשת ולעסוק בהן ביחד".